

- визначення вимог до вихідного рівня загальної освіти, вступаючих в установи початкової професійної освіти;
- представлення в стандартах діяльній та особистісно-орієнтованій складовій змісту початкової професійної освіти;
- досягнення сучасної якості професійної освіти;
- забезпечення диференціації й індивідуалізації освіти на основі різноманіття установ професійної освіти і варіативності освітніх програм;
- залучення роботодавців, інших соціальних партнерів до рішення проблем професійної освіти, до розробки освітніх стандартів, що відповідатимуть вимогам ринкової економіки.

Сьогодні якість підготовки висококваліфікованого виробничого персоналу - стратегічна мета нації. Від того, як буде навчена, підготовлена, вихована наша молодь, залежить те, як буде надалі жити країна. На стандартизацію покладаються великі надії по удосконалюванню освіти в Україні. Проблеми і задачі, пов'язані з нововведеннями і модернізацією всієї системи професійної освіти виникають насамперед тому, що освіта в умовах стандартизації вимагає оволодіння новим педагогічним мисленням, що заперечує колишні суб'єктивні методи створення і використання навчально-методичних документів. Нові цілі і задачі професійної освіти роблять стандарти соціальним об'єктом. Соціальний аспект стандарту повинний бути відбитий у технологіях його розробки, експертизи і відновлення. До останнього часу, на жаль, був перенесений акцент на контроль за реалізацією стандартів, а не на їхнє дотримання (досягнення) як заданих норм якості. Остання обставина робить затребуваною нову (альтернативну) форму відсунутої в часі оцінки - моніторинг соціально-професійних кар'єр випускників, їхньої працевлаштованості на вітчизняних та іноземних ринках праці. Єдність діагностичного, соціального і кваліметричного початків у стандартизації професійної освіти, додасть їй характер живих та життєздатних структур, зробить стандарти «відомчими картами», але картами, що вміють читати всі користувачі стандартів, а в першу чергу його головні суб'єкти - студенти, викладачі, і соціальні партнери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція Державного стандарту професійно-технічної освіти // Професійно-технічна освіта. - 1998. - №2. - С.2-5.
2. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія /За ред. І.А.Зязюна. - К.: Віпол, 2000. - С.58-80.
3. Освіта України. Нормативно-правові документи. - К.: Міленіум, 2001. - 472с.
4. DIN-Mitteilungen+elektronorm. — 2000. — №9. — P. 617—622.

В статті аналізуються функції стандартизації в підготовці висококваліфікованого виробничого персоналу, вимоги ринку праці відносно підготовки сучасного виробничого персоналу, світові тенденції стандартизації.

Dupak N. V. In clause(article) functions of standardization in preparation of the highly skilled industrial personnel, the requirement of a labour market concerning preparation of the modern industrial personnel, world(global) tendencies of standardization are analyzed.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ В СУСПІЛЬСТВІ*

Крайнякова Е., Войтович С.,
Кошице, Словачія

Перш ніж розглянути процеси трансформації соціальних інститутів, необхідно коротко окреслити своє розуміння змісту та природи цих соціальних утворень, так як є досить очевидним, що саме ця проблематика залишається найменш дослідженою та дискусійною у вітчизняній соціології.

В попередню, тобто радянську, добу домінуючим або точніше єдиним соціальним

інститутом суспільства була влада, що втілювалася в державних організаційних утвореннях. Відомо, що соціалістична держава була універсальним соціальним утворенням. Характер соціальних відносин, критерії соціального розширення, соціальну структуру та статус груп і індивідів в суспільстві визначала держава. Вона залишала за собою також виключне право розпоряджатися власністю суспільства, його багатством і визначала правила та механізми його розподілу. Власність, як право розпорядження засобами виробництва та розподілу життєвого ресурсу, було лише однією з багатьох функцій держави. Ці правила та норми, які освячувала та втілювала в життя держава, мали характер інституційних норм, були легітимовані суспільством. А це було підставою гарантії такого соціального порядку і стабільності відповідної соціальної системи, випробуванням та підтвердженням чого стали певні події (як наприклад друга світова війна) в її історичному розвитку.

Разом з цим ця держава була організована на засадах авторитаризму, що навіть представників найвищих щаблів її ієрархізованої структури робило залежними та підвладними. Ніхто з її представників не мав позитивної влади - тобто позитивного права розпорядження іншими людьми та життєвим ресурсом. Всі були залежними від держави. Ця обставина була тим чинником, що водночас послаблював стабільність такого соціального порядку. За певних умов залежність всіх від держави перестала влаштовувати всіх. Це врешті-решт призвело до краху цієї суспільної системи та її соціального порядку.

Що насамперед відбулося з державою як соціальним інститутом, яка була єдиною системою його інституціонального порядку? В якому напрямі і яким чином вона трансформувалася ві добу радикальних суспільних реформ? Нове в її діяльності - це формування влади на демократичних засадах. А це означає, що відбувається диференціація, тобто дійсний розподіл влади в суспільстві як між її окремими гілками, тобто законодавчою, виконавчою і судовою, так і верховною та місцевою. Втратили своє значення ідеологічні імперативи в діяльності інститутів влади. Із соціологічного погляду ці зрушення в інституціональній системі влади свідчать, по перше, про те, що для представників державних структур влада стає реальною, фактичною. А це в свою чергу породжує у них зацікавленість до неї та відповідальність за наслідки її діяльності. По друге, значна частина суспільства одержує змогу приймати участь у формуванні владних структур та контролі її діяльності через різного роду представницькі форми. А це є свідченням цілком іншої соціальної реальності. Формується клас людей, який володіє реальним правом розпорядження іншими людьми та життєвим ресурсом. Цим самим цей соціальний клас отримує чинні важелі впливу на свідомість та поведінку членів суспільства та одержує їх підтримку своєї діяльності. Все це робить більш стабільним порядок організації державної влади в суспільстві. І хоч про деякі з цих зрушень можна говорити лше як про певну тенденцію в їх розвитку, проте соціологічною реальністю стає клас людей, який володіє реальною владою в суспільстві, - зацікавлений в її збереженні і стабільності та формується відповідне соціальне підґрунтя цього класу в соціальній структурі суспільства.

Разом з цим залишається очевидним певне спадкоємство в організації, насамперед, виконавчої влади. Паралельні структури виконавчої радянської і партійної влади трансформувалися у подібні їм ради та виконкоми і президентські структури. Не досить вдалою стала спроба трансформувати комуністичну ідею, як ідеологічний імператив в діяльності всіх рівнів влади, в ідею національну. Остання не підтримана багнетами, як це було з попередньою, не стала чинником соціальної інтеграції як владних структур, так і суспільства в цілому.

Як масова суспільна свідомість, так і свідомість та поведінка представників нової влади залишається забарвленою ідеями авторитаризму. Владні структури, як центральні, так і місцеві, намагаються зробити демократію максимально керованою, підпорядкувати її президентському класу чиновників, використовуючи для цього зосереджені в руках останнього фінансові та організаційні ресурси. З метою підпорядкувати собі суспільство, як це було в попередню добу, виконавча влада ство-

рює власні політичні структури, проголошує себе частиною громадянського суспільства. За словами російських політологів, відбувається «специфічне поєднання авторитаризму і демократії» (1, 6-7). Це свідчить про те, що держава як соціальний інститут суспільства, намагається відновити та затвердити за собою ті соціально-організуючі функції, які були притаманними їй в попередню добу.

Які ж ще механізми соціальної організації суспільства та соціальні функції залишаються у держави? Визначати структуру соціальних позицій в системі зайнятості та відповідно до цього розподіляти життєвий ресурс на підставі соціально-професійних критеріїв - цю функцію нова держава фактично втратила і навіть формально не залишила за собою. Та натомість важливим надбанням «старого-нового» інституту влади стало фактичне право розподілу права приватного розпорядження засобами виробництва в інтересах певних соціальних груп або окремих членів суспільства, в тому числі і власних. А це означає, що процес зародження та формування нового соціального інституту, тобто інституту власності, здійснюється під безпосереднім керівництвом та прерогативою інституту влади. В соціологічному плані це свідчить про те, що правляча державна бюрократія стає водночас фактичним власником суспільного багатства, або точніше, одна його частина володіє державною владою в суспільстві, інша - економічною.

Попри негативних явищ та відповідного соціального напруження, які супроводжують ці процеси трансформації інституту влади та становлення нового соціального інституту власності, соціальний порядок та нова інституціональна система суспільства, які складаються на їх підставі, стають більш стабільними в порівнянні з попередніми. Це пояснюється, по-перше, тим, що формальне право (де юре) розпорядження людьми та життєвим ресурсом, яке належало класу державних та партійних керівників, стає правом де факто «нового-старого» класу. По-друге, в порівнянні з попередньою добою клас людей, що фактично володіє політичною та економічною владою в суспільстві, значно зростає в кількісному плані. Це означає, що відбувається диференціація влади в суспільстві, що має вирішальне значення для інституціоналізації нового соціального порядку. І, по-третє, цей новий клас людей, використовуючи зосереджені в його руках матеріальні та організаційні важелі впливу на суспільну свідомість та обіцяючи розподілити політичну владу між всіма членами суспільства (тобто витворити і затвердити демократичні механізми (інститути) організації влади в суспільстві), зробити всіх членів суспільства заможними (розподілити власність на засадах соціальної справедливості та посередництвом механізмів ринкової економіки), знаходить підтримку своєї політики та легітимність інституціональних норм такого соціального порядку у значно більшій частині суспільства. Звичайно, мова не йде про стабільність такого соціального порядку за будь-яких умов. Однак таким чином організований інституціональний порядок суспільства має значно вищий потенціал стабільності та легітимності в суспільстві.

Звичайно, дійсне становлення такого соціального порядку та утвердження його відповідних інституціональних норм відбувається значно складніше та більш проблематично в порівнянні з тим, ким це може відбуватися у відповідності до зазделегідь написаного сценарію. Надто характерним це є для початкової доби радикальних суспільних перетворень, коли політичне керівництво проголосило і більша частина населення підтримала відмову від соціалістичних політичних та економічних засад організації соціального порядку суспільства. Задекларовані в цю добу мета, цінності та принципи побудови нового соціального порядку на короткий час стали інтегративним чинником поведінки та взаємодії всіх соціальних суб'єктів суспільства. Та не забезпечені в наступну добу відповідними законами та політичними рішеннями, задекларовані цінності не стали дійсними інституційними нормами нового соціального порядку, не стали інтегративним чинником соціальної системи та легітимними для більшості суспільства. Ухвалювані закони, політичні та економічні рішення не містили в собі чітко окресленої інституціональної моделі нового соціального порядку. Зрозуміло, не склалося загальноприйнятих уявлень щодо но-

вого соціального порядку і в суспільстві. Як свідчать опитування громадської думки, проведеного в 1996 році в рамках широкомаштабного проекту «Українське суспільство на межі ХХІ століття», в питаннях стратегічних напрямів трансформації суспільства, політичної системи, економічних перетворень, власності тощо в суспільстві не існує певної одностайності, необхідної для реалізації певної концепції суспільних перетворень, звісно за умови, що б ця концепція була прийнятною для правлячого класу. Так, наприклад, 32% респондентів вважає, що Україні потрібна багатопартійна система, в той час як 31% - супроти неї а ще майже 37% не визначилися в цьому питанні. Лише 24 відсотки опитаних підтримують повний перехід суспільства до ринкових відносин, тоді як 33% вважає за потрібне повернення економіки до попереднього (тобто соціалістичного) стану. Приватне підприємництво схвалює 46% опитаних, не схвалює 27% а ще 27% не має певної думки щодо цього питання. Купівлю -продажу землі схвалює майже 40% опитаних і майже стільки ж (42%) є - проти.(2,74-93)

Та найсуттєвіші зміни, які відбулися з державою як соціальним інститутом - це втрата нею домінуючої соціально-організуючої функції. Обруч, що скаладався із державного примушення та підтримуваної ним ідеї соціальної рівності і який таким чином інтегрував суспільство, розпався. Натомість ще не сформувалися не тільки певні інституціональні норми нового соціального порядку в суспільній свідомості, але й відповідні соціальні організаційні утворення. Це означало, що суспільство залишалося певною мірою соціально неорганізованим. А це дало поштовх для дії процесів соціальної аномії та дезінтеграції. Чи можна знайти їх ознаки в соціальних процесах українського суспільства? Безумовно, про стан соціальної аномії та дезінтеграції в суспільному розвитку свідчать суперінфляційні процеси в економіці, падіння виробництва, зростання злочинності, зубожіння переважної більшості населення на фоні стрімкого збагачення представників правлячої державної бюрократії та нового класу власників, параліч правових норм, управлінських функцій тощо.

В цьому випадку виникає запитання, наскільки ці процеси, що супроводжують трансформацію старого соціального порядку в новий, є закономірними? Адже прийняті та приймаються нові закони, метою яких є затвердження нових інституціональних норм соціального порядку, формування демократичних механізмів функціонування влади в суспільстві, інституту приватної власності та норм ринкової економіки, релевантних для всіх членів суспільства. Оскільки фактично старий соціальний порядок не відповідав інтересам не тільки широких верств суспільства, але і його правлячій еліті, це дало змогу останній в добу радикальних революційних змін в суспільних відносинах зберегти за собою владу і стати на чолі цих змін та організації відповідних процесів. Тому утвердження інституціональних норм нового соціального порядку здійснюється під керівництвом старої правлячої еліти та згідно із сценарієм, який відповідає насамперед її інтересам.

Поруч із трансформацією соціально-організуючої функції влади та її відповідних утворень, іншим найважливішим чинником радикальних змін інституціональної системи соціального порядку суспільства стає формування та утвердження відносин власності як соціального інституту. Це означає, що втрата державою виключного права розпорядження життєвим ресурсом та його розподіл між іншими соціальними суб'єктами, в тому числі і окремими особами, має вирішальний вплив на природу суспільства, напрями його трансформації, систему його інституціонального порядку тощо. Для того, щоб краще зрозуміти роль та функції власності як соціального інституту в організації соціального порядку суспільства та еволюцію державної власності до статусу соціально-організуючого чинника суспільства, доцільним є коротко зупинитися на висвітленні цих процесів в їх історичному розвитку.

На думку багатьох дослідників соціогенезу суспільства, приватне право розпорядження власністю (життєвим ресурсом) зароджується в надрах інституціональної системи інституту влади. В процесі свого розвитку власність (мова йде про соціальний клас людей, який є носієм її норм) поступово відокремлюється від влади, протистав-

ляється їй а згодом, в перебігу буржуазних демократичних революцій, перемагає і підкоряє її, перетворюючи державну організацію на знаряддя свого класового панування (3;4;5;6). Якщо навіть і не погоджуватися з цим твердженням, то відкидати його як неправомірну і теоретично нереальну можливість немає підстав. Виборюючи та завойовуючи право на існування, інститут власності як певна соціальна організація, намагався використати в своїх цілях найефективніший суспільний механізм - владу та відповідні організаційні, тобто державні утворення. Утвердження інституту власності як лише єдиної підвалини соціального порядку суспільства є неможливим, оскільки організація й управління виробництвом і розподілом життєвого ресурсу не виключає необхідності управління іншими суспільними процесами та окремими сферами життя. Тому консенсус між цими інституційними системами стає нагальною потребою суспільного розвитку (7, 70-77).

Відомо, що конституювання і остаточне утвердження інституту власності в процесі історичного розвитку суспільства супроводжувалося певними суспільними потрясіннями, які прийнято називати буржуазно-демократичними революціями (8, 35-49) Що ж тоді налагоджує соціальний мир між цими інституціональними системами, а також інтегрує їх у єдину інституціональну систему, яка гарантує соціальний порядок суспільства? Яким чином є можливим поєднання двох інституціональних систем, тобто влади і власності, у налагодженні соціального порядку суспільства?

«Різні соціальні інститути певним чином пов'язані між собою, тобто особливо співвідно-

сяться один з одним», - зазначає Н.Смелзер (9,119). Як це можливо, певною мірою дають відповідь міркування Т.Заславської та Р.Ривкіної щодо взаємодії функціональних підсистем суспільства, яка, на їхню думку, здійснюється трьома шляхами: 1) через зв'язок функцій, які вони реалізують; 2) через часткове переплетіння і взаємозалежність інститутів; 3) через взаємодію властивих їм форм організації (10,53). На думку Я.Щепанського взаємозв'язок соціальних інститутів та їх інтеграція ґрунтуються на: а) структурі особи, однорідності її потреб у взаємодії з різними типами інститутів; б) змістовному поділі праці та предметного зв'язку функцій, що виконуються; в) підставі домінування інститутів певного типу. Далі він додає, що, наприклад, в суспільствах феодальної Європи панування церкви визначало інтеграцію всіх інших видів інститутів, а в первісному суспільстві домінуючим інститутом була сім'я. В інших суспільствах ми зустрічаємо панування політичних та економічних інститутів (11, 101).

Так в загальних рисах виглядає механізм інституціональних змін в суспільстві. Мове йде скоріше всього про загальні напрями інституціональних змін та формування нового соціального порядку. Це пояснюється тим, що дослідження процесів інституціоналізації в сучасному суспільстві взагалі є проблематичним, оскільки ще не склалася усталена система інституційних норм нового соціального порядку, зумовлена відповідними соціальними інститутами; їхні норми і вимоги не набули чинності в соціальних процесах, не стали легітимними для більшості членів суспільства, не перетворилися на складову їхньої мотиваційної структури. Лише в своїх завершених формах ці процеси і явища можуть бути повно вивчені й адекватно описані в категоріях соціологічної науки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ефименко А. Южная Русь. Очерки, исследования, заметки. Т. 1. - С.-П.- 1905. -398 с.
2. Політичний портрет України. Бюлетень фонду «Демократичні ініціативи», 1996, №17,- 93 с.
3. Алиев Л.Б. Формационные черты феодализма на Востоке // Народы Азии и Африки. -1987. - №3. - С.78-90.
4. Васильев Л.С. Что такое азиатский способ производства // Народы Азии и Африки. -1988. - № 3. - С.52-61.
5. Павленко Ю.В. Раннеклассовые общества: Генезис и пути развития.-К.:Наукова думка, 1989. - 287с.
6. Фурсов А.И. Восточный феодализм и история Запада // Народы Азии и Африки. -1987. - № 4. - С.93-109.
7. Войтович С.О. Соціальні інститути суспільства: рід, влада, власність. Київ: ІС НАНУ, 1998.-170 с.
8. Войтович С.О. Світ соціальних відносин в українській культурі (історико-соціологічне дослідження).- Київ: Інтел, 1994. - 145 с.
9. Смелзер Н. Социология. Социальная структура (окончание) // Социологические исследования.-1991 .- №2,- С. 115-132.
10. Заславская Т.И., Ривкина Р.В. Социология экономической жизни: Очерки теории. - Новосибирск: Наука, 1991. - 448 с.
11. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. - М.: Мысль, 1969,- 240 с.

* Публікація підготовлена в рамці реалізації дослідницького проекту фонду VEGA-1/0488/03